Journal of Lyrical Literature Researches

University of Sistan and Baluchestan

Vol. 19/ No.37/ Autumn& Winter2021-2022(pp.211-216)

Zohreh Tehranipoor
PhD student in Persian language and literature, Islamic Azad University of Mashhad
Reza Ashrafzade
Professor of Persian Language and Literature , Islamic Azad University of Mashhad
Hassan Bassak(Corresponding Author Email: bassak@pnu.ac.ir
Associate Professor of Persian Language and Literature , Payame Noor University

10.22111/jllr.2020.23618.2225

Analysis of *Rana-va-Ziba's story* According to Vladimir Propp Method

Abstract

Stories and legends of literature are part of the cultural heritage of each nation, which determines the traditional and cultural values of every society. First step of the analysis of stories and anecdotes, must be the study of constituent elements of them, then discovery of the relationships between these elements and the process of the story. This type of study and analysis is useful for each story of the classical, narrative, and fiction literature and covers all societies. In the current study, which was conducted using descriptive and content analysis methods, the lyrical and romantic story of Rana va Ziba written by Mirza Barkhurdar Farahi has been studied according to Vladimir Propp's morphological theory, that classified into; stages of the early situation, creating problems, trick, combat, come back, and wedding; Moreover, while analyzing the thirty-one functions that is considered by Propp in this story, we figured it out that the most frequent performance in this story are the supportive element, the decision that protagonist of the story made, and also the defiance .this story contains three misfortunes and calamity, and eliminating of them, that base on those the three

comebacks and transfers happen to the main heroes of the story.

Keywords: Rana, Ziba, Farahi, Analysis, Story, Propp, Morphology.

1.Introduction

structural analysis recently become important in fiction and narrative literature so it is effective in classifying Fictions, stories, and anecdotes. If we gather trustful informations about the work, we can easily identify the elements and components of the story by using this type of analysis and discover their relationships and achieve the author exact purpose. It is so important to study the morphology of the story of Rana va Ziba- one of the most popular stories in Persian literature- for a clarified understanding and getting the absolute message of this story. Story and fiction are both narrative works that they narrate events. Morphology seeks to classify a unit into its components and constituent elements in various sciences, also it has a close relationship to the structure and style of the works. The story of Rana va Ziba is about Rana va Ziba's love to that at last they reunion Despite all long and amazing adventures which is full of dangerous journeys, suffering and hardship, No research has been done on this prose work and its morphological structure.

Introducing the author and works: Mirza Barkhordar Farahi, nicknamed Mumtaz, is the son of Mahmoud Turkman. He was a writer, poet and storyteller of the 11th century. Apparently he lived in Shah Abbas and Shah Safavi's period of time, and served as a scribe and secretary in the service of the Safavid dynasty.

2. Research Method

Current study has examined and introduced the exact constituent structures of Rana va Ziba's story based on Vladimir Propp theory in a conducted, descriptive and analytical way and The data have been collected and classified through library research method and the results have been classified. this story is extracted from the Mahboub Al-Qulub book written by Mirza Barkhordar Farahi, then it is examined according to Propps Method and the results are described in this study.

3. Discussion

In morphology discussion of the story, Propp considers the actions as thirty-one operations and determines special symbol for each of them,

that can be obtained from a specific image and as a pattern of morphology of the stories of Jen-va-Pari can be generalized to folktales and stories of other countries (Propp, 1392: 11-47). Propp also divided the 31 functions into the following six categories, which can be applied to Rana va Ziba's story as follows:

1. Primary Situation and Preparation: After the Malek Rihan's death, the kingdom will be handed over to his uncle Sanobar due to the young age of the king's son- Malek Rana-. Malek Sanobar, whom his daughter previously had married to Rana, breach his promise and wants she marry to a Chinese king, so Ziba escapes with Rana.

2. Problem Complexity: In this story, the complexity begins with the trick of Mallah, who only accepts Ziba to vome inside the ship and occurs to his evil temptations along the way.Ziba's hypocrisy to escape from Mallah, the guard of the thieves' camp, Gholam Habashi and staying at the old woman's house are other complexities of this story, and a new solution is sought by Ziba, Rana and Safdar.

3. Transfer: Rana returns to the beach after three days of waiting. After the death of her uncle Sanobar due to serious illness, Malek Rana became the king and started to seek for Rana in china with the help of Safdar.

4. Controversy: Ziba's moral combat Mallah, the protector of the camp of thieves and slaves, as well as Rana's fight with the mallah, the hero and destroyer of the camp of the thieves, are some of the conflicts in this story.

5. Comeback: The property of Rana will be returned to Khutan and will be ruled.

6. Recognition: After Malek Rana finds Ziba in China, she returns to Khutan then they got married and live together.

4. Conclusion

Rana va Ziba written by Mirza Barkhordar Farahi is one of the popular prose romantic stories in Persian. The story has a special chain that can be analyzed based on the Propp Method. Characters are also categorized into seven areas of action. Time durations are generally described in this story same as traditional stories for example night, day, morning, etc. but where the narration takes place is clear; Such as Khotan, China, Khanbaligh, Sangha Island, etc. Considering that this story is one of the admirable and pleasant Persian prose and is the work of a writer who has had court experiences and has tried to describe the

details and generalities of his life and his contemporaries during his travels. His works are informative like this one and all ancient and folktales that are part of our cultural and literary heritage that worth to analysis and study scientifically. Certainly, the importance and classification of stories is due to their diversity and breadth in the literature of various nations. In recent decades, due to the developments that take place on the eve of the twentieth century, a new kind of literary method has emerged that pay attention to morphology of the literary works. Storytelling was introduced by the Russian researcher Vladimir Propp to the literary and narrative society. In the analysis of the morphology of Rana va Ziba's story according to Propp Method, the graph of performance or narrative of the story is as follows:

ie3k1 K2 q1 ↑↓R2 g j hX x ω D L Φ E V Y2 hXD1H2
S2ωLE10VM2Y4Φω↑ΦY1hXωLE1VPuY4D5LE1ΦPuLVjPuj
V5Φn↓ω↑ΦY1E2PuV1ΦTr4↓NH4H5Z9 Z2VN

The story of Rana va Ziba begins with a ban and defiance and is formed by Rana va Ziba's escape. Tricks and calamity bring the story forward. The abundance of performance in this story is with the supportive element and then decision-making of the protagonist of the story and also the defiance contains the most parts of this story. This story contains three misfortunes and calamity, and eliminating of them, that base on those the three comebacks and transfers happen to the main heroes of the story. This story has written by Indian stories style. The narration of a story in another story begins with advice and makes the plot more miscellaneous. The main plot of this story is Rana's love and affections to Ziba. The content of this story includes social, intellectual and historical issues that are vital for storytelling. In the story and middle stories, moral points such as honor, honesty, piety and chastity are recommended.

References

1. AsaBerr, Arthur, **Narrative in Popular Culture**, Media and Daily Life, Translated by Mohammad Reza Liravi, Tehran; Soroosh, 2000.
1. Agha Khani Bizhani, Mahmoud, Toghyani, eshagh, Mohammadi Fesharaki, Mohsen, **The analysis of the Patterns of Fairy Tales**

in the Stories Lyric of Shahnameh, Journal of Lyrical Literature Researches, 16th Volume, 31st Issue, Pages 9-28, Winter and Spring 2019.

2. Ahmadi, Babak, **Text Structure and Interpretation**, 2nd edition, Tehran; Nashr Markaz, 1993.
3. Barthes, Roland, **Introduction to the Structural Analysis of the Narratives**, translated by Mohammad Ragheb, Tehran; Saba, 2008.
4. Dad, Sima, **Literary Expressions Dictionary**, 4th Edition, Tehran; Morvarid, 2001.
5. Eskandar Beyk Munshi, **History of Jahanaraye Abbasi**, by Iraj Afshar, Volume 1. 3, Amir Kabir, Tehran, 1350.
6. Farahi, Mirza Barkhurdar, **The Complete Course of Mahboub Al-Qolub Book - Mahfel Ara- Rana va Ziba**, Tehran; Amir Kabir, 1957.
7. Goldman, Lucien, **Developmental Criticism**, translated by Mohammad Taghi Ghiasi, 4th edition, Tehran; Bozorg Mehr, 1990.
8. Martin, Wallace, **Narrative Theories**, translated by Mohammad Shahba, Tehran; Hermes, 2003.
9. Mirblochezehi, eshagh; Barani, Mohammad; Khalili Jahantigh, Maryam, **Studying of the Narrative Structure of the Khurshid-va-Mahpareh According to Propp Method**, Journal of Lyrical Literature Researches, Sistan and Baluchestan University, 13th Year, 25th Issue, pages 202-183, Fall and Winter 1994.
10. Mir Sadeghi, Jamal, **Fictional Literature**, Sokhan, 6th edition, Tehran; 2011.
11. _____, ____, **Elements of Story**, 2nd Edition, Tehran; Shafa, 1988.
12. Mir Hashemi, Seyed Morteza, Saadatinia, Zahra, **The Morphology of Mahan Mesry's Legend Based on Theory of Vladimir Propp**, Literary Text Research, 20th Volume, 70th Number, pages 73-89, winter 2016.
13. Nasiri, Mohammad Reza, **The Creators**, 2nd Volume, Tehran; Association for National Works and Figures, 2005.
14. Nafisi, Saeed, **History of Persian Poetic and Prose to the Late Tenth Century in Iran**, Tehran; Foroughi, 1984.

15. Okhovat, Ahmad, Fiction Grammar. 1st edition, Tehran; Farda, 1992.
16.
17. Propp, Vladimir, **Morphology of Fiction**, translated by M.Kashigar, 1st edition, Tehran; Rooz, 1989.
18. _____, _____, **Mahbob Al-Qolub**, Tehran; University Press, 1994.
19. ____, _____, **Morphology of Folktales**, translated by Fereydoun Badraei, 3rd edition, Tehran; Toos, 2013.
20. ____, _____, **Historical Roots of Fairy Tales**, translated by Fereydoon Badraei, 1st edition, Tehran; Toos, 1992.
21. Rouhani, Masoud; Enayati Qadiklaei, Mohammad, 2009, **The Morphological Study of "Bijan va Manizheh**" Ferdowsi's Shahnameh Based on Vladimir Propp Theory, Journal of the Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, 17th Volume, 66th Number, pages 119-143.
22. Safa, Zabihullah, **History of Literature in Iran**, 5th volume, Tehran; Ferdows, 1999.
23. Shamisa, Sirus, **Prose Stylistics**, Tehran; Mitra, 2011.
24. Younesi, Ebrahim, **Art of Story Writing**, 11th edition, Tehran; Negah, 2013.
25. Zarrinkoob, Abdolhossein, **From the past Literary of Iran**, Tehran; Sokhan, 2006.
26. Zohoruddinoff, Abu Bakr, **The Times and Works of Mirza Barkhordar Farahi**, Vol. 1, No. 4, No. 2, Khorasan, Kabul, 1984.

پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان
سال ۱۹ شماره ۳۷ پاییز و زمستان ۱۴۰۰ (صص ۲۳۸-۲۱۷)

تحلیل داستان رعنا و زیبا از دیدگاه ولادیمیر پراپ

۱-زهره طهرانی پور ۲- رضا اشرف زاده ۳- حسن بساک

10.22111/jllr.2020.23618.2225

چکیده

قصّه بخشی از میراث فرهنگی ملت ها است و ارزش‌های سنّتی و فرهنگی هر جامعه را رقم می-زند. در تحلیل قصّه ابتدا باید به شناخت عناصر سازنده آن پرداخت، سپس روابط بین این عناصر و خطّ سیر قصّه را کشف نمود. پرسش اصلی پژوهش این است که براساس تئوری ولادیمیر پراپ و با تحلیل خویشکاری‌های واحد ویکسان در روایت عامیانه رعنا و زیبا چگونه می توان به ساختار این گونه داستان ها پی برد. دراین مقاله که با روش توصیفی و تحلیل محتوا به انجام رسیده، داستان بر اساس الگوی ریخت‌شناسی پراپ مورد بررسی قرار گرفته است که می‌توان آن را به مراحلِ وضعیت آغازین، پیدایش گرفتاری، انتقال، نیرنگ، مبارزه، بازگشت و عروسی دسته بندی کرد. ضمن نقد وتحلیل کارکردهای سی ویک گانه مورد نظرِ پراپ در این داستان مشخص شد که فراوانی عملکرد در این قصّه در عنصر یاری دهنده است و سپس در تصمیم‌گیری قهرمان قصّه و در مبارزه، بیشترین کنش دیده می شود. این قصّه سه بدبختی و شر و رفع آن را در پی دارد که به تناسب آن، سه بازگشت و انتقال را برای قهرمانان اصلی قصّه رقم می زند.

کلید واژه ها: رعنا، زیبا، برخوردار فراهی، تحلیل، قصّه، پراپ، ریخت شناسی.

۱. مقدمه

داستان از گسترده ترین مباحث انواع ادبی است و «ادبیّات داستانی بر آثار منثوری دلالت دارد

۱-- **دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد**
۲- **استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد**
۳-**دانشیار زبان وادبیات فارسی دانشگاه پیام نور** (نویسنده مسئول) Email: bassak@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت:۹۹/۹/۱۹ تاریخ پذیرش:۱۴۰۰/۰۳/۲۰

که از ماهیّت تخیّلی برخوردار باشند، غالباً به قصّه، داستان کوتاه، رمان و رمانس و آثار وابسته به آن‌ها ادبیّات داستانی می‌گویند» (میرصادقی،۱۳۹۰: ۲۵). قصّه و داستان هر دو آثار روایی هستند که به نقل رویدادها می‌پردازند. آن چه داستان را از قصّه جدا می‌کند روابط علّی بین رویدادهای آن است، در حالی که قصّه بر اساسِ حوادثِ پشت سر هم شکل می‌گیرد و بیشتر برداشت از آن «همان است که توده‌ی مردم از این مفهوم داشته‌اند، از قصّه آن نوع ادبیّات خلّاقه را مورد نظر دارند که از دیرباز در این ملک و بوم رایج بوده است و بیشتر جنبه‌ی غیر واقعی و خیالی داشته است تا جنبه‌ی واقعی و محسوس» (همان: ۲۹). اگر چه نمی‌توان روایت را محدود به قصّه و داستان کرد و برای آن جنبه‌های عام‌تری در نظر گرفت امّا «روایت به شکل‌های مختلف و بی-شمار در همه اعصار و مکان‌ها و جوامع حضور دارد. روایت با تاریخ بشر آغاز می‌شود و در هیچ کجا ملّتی بی‌روایت وجود نداشته است ... بدون توجه به تفاوتِ میان ادبیّات خوب یا بد، روایت مقوله‌ای بین المللی، فرا تاریخی و فرا فرهنگی است: روایت درست مانند زندگی است» (بارت،۱۳۸۷: ۵۳). روایت شناسان پیوسته کوشیده‌اند به الگوی روایتی مشخّصی دست یابند تا بتوانند برای تمام ساختارهای روایتی، چه قصّه‌های قدیمی و چه داستان‌ها و رمان‌های امروزی قابل استفاده باشد (اخوت ،۱۳۷۱: ۱۴). البته ساختار هر متن را می توان از جنبه‌های گوناگون بررسی نمود، برای مثال می‌توان متن را از جنبه های روایی، نحوی و حتّی ساختاری مورد بررسی قرار داد. ریخت‌شناسی در داستانی که مورد نظر ماست، بیشتر به بررسی عنصر روایت و وابسته-های آن، مانند شخّصیت، عملکرد، رفتار، موضوع و مضمون می‌پردازد. «ریخت‌شناسی (structure) یا مورفولوژی (Morphology) در علوم گوناگون در پی تقسیم یک واحد به اجزا و عناصرسازنده‌ی آن است و ارتباطی تنگاتنگ با ساختار و شکل آثار دارد. در ساختار یعنی نظام، همه‌ی اجزاء به هم ربط دارد، به نحوی که کارکرد هر فرد و البتّه به کل نظام است، هیچ جزئی در یک نظام نمی‌تواند بیرون از کار اجزاء چنان که هست باشد، به همین جهت، کل نظام بدون درک کارکرد اجزاء قابل درک نیست. پس ساخت‌گرایی را می‌توان یک شیوه‌ی درک و توضیح دانست» (گلدمن، ۱۳۶۹: ۹) که این امر با تحلیل ریخت‌شناسی در آثار ادبی میسر می‌گردد.

۱-۱. بیان مساله و روش تحقیق

یکی از راه‌های شناخت ادبیّات داستانی کلاسیک فارسی، بررسی این گونه آثار به شیوه‌های علمی نو و انجام تحلیل‌های ساختارگرایانه است. در این پژوهش به بررسی ساختار و ریخت شناسی قصّه رعنا و زیبا اثر میرزا برخوردار بن محمود ترکمان فراهی پرداخته شده و به این پرسش که ساختار داستان براساس تئوری ولادیمیر پراپ و با تحلیل خویشکاری‌های آن چگونه توصیف می شود؟ پاسخ داده است. این پژوهش براساس ریخت شناسی «ولادیمیرپراپ» و به صورت توصیفی، تحلیلی و با ابزار گردآوری کتابخانه‌ای به بررسی، شناخت و معرفی کوچک-ترین سازه‌های تشکیل دهندهٔ قصّهٔ رعنا و زیبا پرداخته است.

۱-۲-اهداف و ضرورت تحقیق

هدف پژوهش این است که حکایتی عامیانه را به روش پراپ تحلیل کنیم و ضرورت تحقیق در این است که می تواند ما را به الگویی واحد در نظام فکری و ادبی این گونه آثار برساند. از آنجایی که بررسی و تحلیل ساختاری در ادبیّات داستانی و روایی از اهمّیت بسیاری برخوردار است و در طبقه بندی داستان، قصّه و حکایت بسیار مؤثّر است به نحوی که در سطحی متعالی، ما در پی به دست دادن الگویی واحد در نظام فکری و ادبی یک زبان یا یک ملّت هستیم. چنانچه شناخت درستی از یک اثر داشته باشیم با استفاده از این نوع تحلیل می‌توانیم به راحتی عناصر و اجزای تشکیل دهندهٔ داستان را شناسایی و روابط آن‌ها را کشف کنیم و به آن هدفی که نویسنده اثر، مدّ نظر داشته است برسیم. اولویت عملکرد شخصیّت های قصّه، تجزیه و تحلیل سازه های قصّه و یافتن زنجیره‌های پنهان آن از دیگر اهداف این پژوهش است.

۱-۳- پیشینهٔ تحقیق

تا کنون پژوهشی مستقل درباره داستان «رعنا و زیبا» اثر میرزا برخوردار بن محمود ترکمان فراهی، انجام نشده است. در مورد زندگی نویسنده و آثارش در کتاب‌های تاریخ ادبیّات (نفیسی،۱۳۶۳)؛ (اته،۱۳۳۷)؛ (صفا،۱۳۷۸) و (نصیری،۱۳۸۴) مطالبی ارائه گردیده است و در حوزه ریخت‌شناسی و با تکیه بر الگوی پراپ نیز پژوهش‌هایی بدین شرح انجام شده است:

(آقاخانی بیژنی، طغیانی و محمدی فشارکی، ۱۳۹۷) به تحلیل الگوی خویشکاری پریان در داستان‌های غنایی شاهنامه پرداخته‌اند که مهم‌ترین کارکرد ساختار سیاسی ـ اجتماعی درالگوی

باروری و زایش و اغوای قهرمانان و شاهان برای ربودن تخمه و نابودی قبیلهٔ دشمن بوده است. (روحانی وعنایتی قادیکلایی، ۱۳۸۸) داستان «بیژن و منیژه» شاهنامه فردوسی را از منظر ریخت شناسانه بر اساس نظریه ولادیمیر پراپ بررسی کردند. (میربلوچزهی؛ بارانی وخلیلی جهانتیغ،۱۳۹۴) ضمن بررسی ساختار روایی خورشید و مهپاره براساس دیدگاه پراپ و بررسی عناصر اصلی سازنده قصّه‌های عامیانه به استخراج ۳۱ خویشکاری بنیادین در قصّه‌های عامیانه روسی پرداخته‌اند که اکثر خویشکاری‌های پراپ را با همان تعریف و توالی دارد به جز دو خویشکاری که در اغلب منظومه‌های غنایی فارسی معمولا دیده نمی‌شوند. (میرهاشمی و سعادتی نیا، ۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان ریخت شناسی افسانه ماهان مصری بر اساس نظریه ولادیمیر پراپ انجام داده‌اند که در این پژوهش، افسانه ماهان مصری، پنجمین افسانه هفت پیکر نظامی را مطابق با الگوی پراپ بررسی کرده‌اند. در این بررسی، برخی از کارکردهای سی ویک گانه پراپ را در این افسانه یافتند. افسانه ماهان با عنصر فریبکاری/ همدستی از صورت تعادل اولیه خارج می شود و در نهایت، با رهایی، بازگشت و تغییر شکل قهرمان به تعادل باز می‌گردد. در باب نظریه پراپ مقالات مختلفی نوشته شده است ولی در باب تحلیل داستان رعنا و زیبا از دیدگاه ولادیمیر پراپ کاری انجام نشده است.

۱-۲. معرفی نویسنده و اثراو

میرزا برخوردار بن محمود ترکمن فراهی در قرن یازدهم هجری در خراسان می‌زیسته است. سرزمین‌های خراسان و ایران، در سده یازدهم هجری از نظر سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دوران پُرآشوبی بوده است. سقوط دولت بزرگ تیموری هرات در سده دهم هجری و ایجاد دولت‌های صفوی، کشمکش‌های نظامی – سیاسی و رقابت این قدرت‌ها، باعث بروز حوادث بزرگ تاریخی در این عصر گردیده است. جنگ‌های داخلی سراسر منطقه را فرا گرفته بود و از جانبی در این زمان خراسان قدیم وحدت سیاسی نداشت و در آتش چند پارچگی می‌سوخت. برخوردارِفَراهی، متخلص به «ممتاز»، فرزند محمود ترکمان، ادیب، شاعر و قصّه پردازِ سده یازدهم هجری (قمری۱۷ میلادی) است. او در دستگاه حاکمان صفوی به منشیگری روزگار می‌گذراند و ظاهرا در زمان شاه عباس و شاه صفی می‌زیسته و در خدمت امرای صفوی سمتِ طغری‌گری و منشی-گری داشته است. رک. (ظهورالدینوف،۱۳۶۳:ج۱، ص۲۳)

زندگی او پیچیده است و ابهام زیادی دارد و بر گمان استوار است. او بیشتر از بی قراری‌ها سفر می کرد و از جایی به جایی می‌رفت و گاه دوباره به مسکن اصلی و تولدگاه خود (فراه) باز می‌گشت. سال تولّد او دقیقاً معلوم نیست، ولی زمان تولّد برخوردار را برخی‌ها اوایل سده یازدهم هجری حدس زده‌اند. زادگاهش را به تحقیق، شهر فراه دانسته‌اند و به همین دلیل مؤلّف نیز همه جا خود را «فراهی» معرفی نموده است.(همان) چنانچه در مقدمه کتاب «محبوب القلوب» خود را منشی خطاب می‌کند و نام خود را برخوردار بن محمود ترکمن فراهی یاد می‌نماید. قبرش تا آغاز جنگ‌های داخلی افغانستان در فراه معلوم بوده است. او مقدمات علوم را در زادگاه خود فراگرفت و سپس به نویسندگی و شاعری روی آورد. پس از مدّتی از فراه خارج شده و به مرو شاه جهان رفت و به خدمت اصلان خان حاکم آن شهر درآمد و زندگی ساده‌ای را آغاز کرد. پس از دو سال آنجا را ترک گفت و روانه اصفهان گردید و منشی حسن قلی خان قورچی، حاکم اصفهان (۱۰۲۹-۱۰۰۷ق ، ۱۵۹۹-۱۶۲۰م) شد. (فراهی،۱۳۳۶ : ج۱، ص۹) برخوردار ترکمن قلمی شیوا واستوار داشت. وی با گذشت روزگار و در اثر همنشینی با دانشمندانی که در دربار بوده‌اند، داستان‌های ارزنده‌ای شنیده و در لوح حافظه نقش کرده بود. فراهی در اصفهان به پیشنهاد یکی از دوستانش، مجموعه ای از حکایات شفاهی و کتبی فراهم آورد و آن را «رعنا و زیبا» نام نهاد و به مرور ایّام، قصّه هایی بدین مجموعه افزود تا شمار آن ها را به ۴۰۰ قصّه ی عبرت آموز رساند و این مجموعه را «محفل آرا» نامید. (همان : ج۱، ص۱۳) در همین زمان، هوای خراسان به سرش می‌افتد وسپس به زادگاه خود «فراه» باز می‌گردد و پس از مدّتی راهی هرات می شود و از آنجا به مشهد و سپس به «اُلکایِ دُرون» (درون از اقلیم چهارم است، در سنوات سابقه و قرون ماضیه در تصرف والیان خوارزم بود، در زمان خاقان گیتی‌ستان، شاه عباس ماضی اضافه‌ی ممالک محروسه گردید، و در درون قلعه‌هایی است که دست تصرّف سلاطین از دامن خاکریزش کوتاه است. (صفا به نقل از مستوفی، ۱۳۷۸: ۵، ۱۸۰۳) از توابع درگز رفت و چون در منشی‌گری، مهارتی به دست آورده، و منشآتش هم اشتهار یافته بود، به خدمت منوچهر بن قرجقای که در سال ۱۰۳۵ق-۱۶۲۶م، از طرف شاه عباس به حکومت آن سامان رسیده بود، درآمد و مدّت ۳ سال مشغول این کار شد. (اسکندربیک منشی، ۱۳۵۰، ج۳، ص۱۰۴۰) در همین احوال یکی از اقوام کُرد ساکن خراسان به نام «چمشکزک» (ایل چمشگزک از کُردانی بودند که به وسیله ی دولت صفوی به قوچان کوچانیده شدند. (ذکاوتی قراگزلو،۱۳۷۳: ۱) بر اُلکای «دُرون» تاخت و در این تهاجم

اموال بسیاری از مردم، از جمله محفل آرا، منشآت و دیگر نوشته‌های برخوردار به یغما رفت. برخوردار فصل کاملی درباره طینت و خصایل این جماعت که به او جفا کرده بودند، اختصاص داده است. او بسیار تلاش می کند که گنج گم شده خود را پیدا نماید، امّا دریغ که هیچ یک از نسخه های اثرش پیدا نمی‌شود. برخوردار ترکمن پس از این واقعه، در هرات و خبوشان اقامت گزید و در هرات، قصّه «شمسه و قهقهه» بخشی از کتاب محفل آرا را بار دیگر تدوین، و به حاکم آن شهر، یعنی صفی قلی خان شاملو هدیه کرد؛ امّا به سبب فتنه انگیزی تنگ‌نظران، ظاهراً مورد بی‌مهری قرار گرفت و ناگزیر هرات را ترک گفت و به خبوشان بازگشت. برخوردار به تشویق دوستان خود، در خبوشان بار دیگر دست به کارِ بازنویسی و تدوین کتاب از دست رفته خود، «محفل آرا» شد و آنچه از کتاب به خاطر داشت، بازنوشت و کتابی جدید در یک مقدمه، پنج باب و یک خاتمه، فراهم آورد و نام «محبوب القلوب» بر آن نهاد. از پایان زندگی برخوردار و زمان مرگ او اطّلاعی در دست نیست، ولی مقبره او در قریهٔ «یزده» در اطراف شهر فراه تا پیش از جنگ‌های داخلی افغانستان موجود بوده است. می‌توان گفت که مهم‌ترین اثر برخوردار، کتاب «محبوب القلوب» او است که بر بنیان قصص اخلاقی و تربیتی بوده و بر حیات مردم قصّه‌خوان آن دوره که از قصّه‌های گفتاری مردم پایه و مایه گرفته است، موافقت دارد. مقالات باب‌های این کتاب در آداب کدخدایی، در تربیت فرزندان، کسب هنر، حسن خُلق، آداب مصاحبت و آداب ضیافت است که مطالب آموزنده را به شکل تعلیمی و پرورشی آورده است و برای مردمی که کم-تر سوادی دارند نیز قابل فهم است. این اثر او چندین بار در ایران و هندوستان چاپ شده است. برخوردار برخی داستان‌هایش را چون حلقه زنجیر به سبک کلیله و دمنه و سندبادنامه طرح نموده است. او بحث اخلاقی خود را طرح می‌کند و به تقریب مضمون اخلاقی و سلوک زندگی حکایتی را پیش می‌کشد و در آغاز هر حکایت سطری تمهیدوار بیان می‌کند و در هر قصّه سرآغاز جداگانه‌ای را به قلم می‌آورد. از او دیوانی تاکنون دیده نشده است و ظاهراً سروده‌های او، همان اشعاری است که در لابه‌لای قصّه‌های محبوب القلوب آمده است رک: (فراهی ۱۳۳۶: ۲۴-۴؛ نصیری،۱۳۸۴: ۲، ۱۴۶). این کتاب به «شمسه و قهقه» نیز معروف است زیرا در آن داستانِ «یاقوت شاه و شمسه‌ی وزیر و قهقه‌ی وزیر» آمده است (نصیری،۱۳۸۴: ۲، ۱۴۷). نفیسی «کتابی به نام «احسن السیر» را که تاریخ عمومی است از آغاز تا دورهٔ صفوی را به وی نسبت می‌دهد و بر آن است که این کتاب به دستور شاه اسماعیل اول، تدوین شده است» (نفیسی،۱۳۶۳: ۱، ۳۶۲). در

این کتاب، نسل معاصر با نمونه‌هایی از گزیده و ویراسته ای از داستان های میرزا برخوردار آشنا می‌شوند.

۱-۳. خلاصه داستان

در روزگاران قدیم پادشاهی به نام «ملک ریحان» پسری به نام «رعنا» داشت که پس از مرگ پدرش به علّت سنّ کمی که داشت پادشاهی به طور موقّتی به عمویش «صنوبر» واگذار شد. هنگامی که ملک رعنا به سنّ قانونی می رسد طلب پادشاهی از عموی خود می کند ولی عمویش از این امر صرف نظر می کند. از قضا صنوبر دختر ماهرویی به نام «زیبا» داشت که در عقد رعنا بود و رعنا به خاطر زیبا سکوت اختیار کرد ولی هنگامی که صنوبر تصمیم گرفت دخترش را به عقد پادشاه چین درآورد «زیبا» کنیزش را که بسیار شبیه خودش بود راهی دربار چین کرد و سپس با رعنا تصمیم به فرار گرفتند. آنان در ابتدای راه دچار ملّاح و دسیسه او شدند که گفت کشتی من تنها ظرفیت یک نفر را دارد و از پذیرفتن رعنا در کشتی سرباز زد زیرا قصد فریب زیبا و کام خواهی از او را داشت. ولی زیبا او را ناکام گذاشته وگفت: «از عقوبت روز جزا بپرهیز». وسوسه-های ملّاح ادامه داشت تا این که زیبا برای فریب ملّاح از درِ دوستی برآمد. او با زیرکی، چند شبانه روز حکایتی با نتایجی اخلاقی چون شرافت، صداقت، عفت، تقوا و پاکدامنی عنوان می‌کرد و نتیجه‌ی آن را به کشتیبان بسط می‌داد، تا وقت بگذرد. زیبا با تدبیر پند و اندرز می‌داد و در مقابل آن، کشتیبان نیز حکایاتی را از مکر زنان، بی وفایی، بی اعتمادی و چرب زبانی زنان عنوان می-کرد، تا این که در آخرین شب، با همراهی جوانی که در کشتی مقابل بود خود را نجات داد ولی سرانجام گرفتار طرّاری به سرکردگی قهندوز گشت و با همراهی جوانی «صفدر» نام، نجات پیدا کرد. زیبا در ادامه‌ی راه به غلامِ حبشی برخورد کرد و با مبارزه با او نیز از دامِ غلام رست و به کمک پیرزنی در چین و با ترفندِ عطر فروشی و دادن خاتم توسط صفدر، به رعنا رسید و از آن پس زندگی خوشی را آغاز کرد رک: (فراهی، ۱۳۷۳: ۴۱۲-۳۴۷).

۲. ریخت شناسی داستان رعنا و زیبا

پراپ با ریخت‌شناسی قصّه‌ها الگوی جامعی ارائه داد که هنوز هم این الگو برای تحلیل ساختار و ریخت قصّه‌ها و داستان‌های عامیانه معتبر است. اصطلاحات ریخت‌شناسی، خویشکاری و حوزه-ی عمل از کلید واژه‌های اصلی پراپ است. پراپ قصّه را آن گسترش و تطوّری می داند که با

شرارت یا کمبود و نیاز شروع می شود و با گذشت از خویشکاری‌های میانجی به ازدواج یا به خویشکاری های دیگری که به عنوان پایان قصّه به کار گرفته شده است می‌انجامد. رک: (پراپ ،۱۳۹۲: ۱۸۳). نکته اصلی تئوری پراپ وجود یک سری خویشکاری‌های واحد و یکسان در تمام روایت‌های عامیانه است. پراپ شخصیّت‌های حاضر در حکایات را در هفت دسته کلی و اصلی تقسیم کرد:

۱- قهرمان ۲- شاهدخت ۳- بخشنده یا پیشگو۴- یاوران و دوستان قهرمان ۵- فرستنده که قهرمان را به مأموریت می فرستد ۶- بدکار و شریر ۷- قهرمان دروغین یا شیاد؛ رک: (احمدی،۱۳۷۲:۱۴۵). او قواعد قصّه‌ها را چنین عنوان می‌کند: ۱-عناصر ثابت و پایدار قصّه، کارهایی است که اشخاص قصّه در قصّه انجام می‌دهند، امّا کارهایی که از هویت کننده‌ی کار و شیوه‌ی عمل او مستقل است، این عناصر اجزای تشکیل دهنده‌ی بنیادی قصّه است. ۲- تعداد کارهای شناخته شده اشخاص قصّه‌های پریان محدود است. ۳- تسلسل کارهایی که اشخاص قصّه انجام می‌دهند، همیشه یکسان است. ۴- ساختار همه‌ی قصّه‌های پریان یکی است (پراپ، ۱۳۶۸: ۴۳-۴۵). «پژوهشگران پیش از پراپ، قصّه‌ها را بر مبنای موضوع یا درون‌مایه طبقه‌بندی می‌کردند» (مارتین،۱۳۸۲: ۶۵).

پراپ در کتاب ریخت‌شناسی قصّه به توصیف قصّه های روسی بر اساس اجزای سازنده آن پرداخته است، وی معتقد است که ساختار داستان، مانند ساختار گیاه در گیاه شناسی، باید بر اساس اجزای تشکیل دهنده‌ی آن، مناسبات آن اجزا با هم و با مجموع قصّه باشد، زیرا بررسی ریخت‌های قصّه به همان اندازه دقیق خواهد بود که ریخت‌شناسی شکل موجودات» است (پراپ، ۱۳۶۸: ۱۷). او به بررسی صد قصّه از قصّه‌های جن و پری روسی پرداخت و اجزای تشکیل دهنده‌ی آن‌ها را با اسلوب خاصّی در کتاب خویش بیان کرد و به کمیّت‌های ثابتی دست یافت که به عنوان عملکرد شخصیّت‌های قصّه، در قصّه تکرار می‌شود او عملکردها را به سی و یک عمل عنوان می‌کند و برای هر یک نمادی خاص تعیین می‌کند که می‌توان به نگاره‌ای خاص دست یافت و به عنوان الگوی ریخت‌شناسی قصّه‌های جن و پری، قابل تعمیم به قصّه‌های عامیانه و داستان-های سایر کشورها است (همو، ۱۳۹۲: ۱۱-۴۷).

i وضعیت اوّلیه	**Q** سرپیچی	↑ حرکت قهرمان قصّه	**W** تصمیم‌گیری قهرمان
V پرس و جو	**H** واکنش قهرمان قصه	**E** رفع شر	**y** لحظه ی پیوند دهنده
W خبرگیری	**Z** دستیابی به وسیله سحر-آمیز	↓ بازگشت	**V** پیروزی
J نیرنگ	**R** انتقال از سرزمینی به سرزمین دیگر	**P** تعقیب	**I** شناسایی
h همکاری ناخواسته	**H** واکنش قهرمان قصه	**S** نجات	**M** علامت گذاری
X شر	**O** رسیدن به صورت ناشناس	**A** انجام کار سخت	**T** کار سخت
x کمبود	**F** دعوی دروغ قهرمان جعلی	$\mathbf{p^u}$ مجازات	**L** مبارزه
D اولین کار هبه کننده	**m** علامت گذاری	**T** تغییر شکل	**N** عروسی
Mot انگیزه	**Neg** منفی بودن نتیجه کار	⁞ سه بار تکرار	**ϕ** عنصرکمکی پیوند دهنده

(پراپ، ۱۳۶۸: ۲۰۳-۲۰۶)

در نظریهٔ پراپ خویشکاری‌های موجود در داستان‌ها با نمودگارها نشان داده می‌شوند، «نمودگاران چیزی است که در متن، با حروف مشخّص شده است و در زیر این سرعنوان‌ها، انسان می‌تواند موادّ حقیقی قصّه را بگذارد. این، ترتیب عمودی خویشکاری‌ها را به وجود می-آورد» (همو، ۱۳۷۱: ۱۲۰). در مطالعه ریخت‌شناسانه یک قصّه ابتدا باید واحدها و اجزای ساختار آن را مشخّص و روابط میان آن‌ها را تحلیل کرد. در ریخت‌شناسی قصّه «ملک رعنا و زیبا» بر ارزیابیِ خویشکاری‌ها و حوزه‌های کنش هفت‌گانه تأکید می‌شود تا به عملکرد شخصیّت‌ها و روابط ساختاری و روایی مجهول داستان دست یافت.

جدول عملکردهای داستان رعنا و زیبا

کارکردهای روایی داستان	عملکردهای مورد نظر پراپ
پادشاهی عادل به نام ملک ریحان پس از این که فوت می‌شود، پادشاهی به دلیل سنّ کم پسرش به عمویش واگذار می‌شود.	وضعیت اوّلیهi
دور شدن زیبا از پدرش و دور شدن رعنا از شهر و دیارش و پادشاهی‌ای که موروثی‌اش بود.	دور شدن جوان هاe^3

حاکمیت و پادشاهی که موروثی رعنا بود، برایش منع شده بود.	قدغن شدن و ممانعت k^1
ازدواج زیبا با پادشاه چین به دستو پدرش «صنوبر» که زیبا به جای خود کنیزک زیبایی را که بسیار شبیه خودش بود را با لباس ملوکانه و زیورهای بزرگانه به چین فرستاد.	دستور به انجام یک چیزk^2
منع شدن ازدواج رعنا با زیبا که رعنا از آن سرپیچی کرد و با زیبا فرار کرد.	سرپیچی قهرمان-رعنا- از قدغنq^1
زیبا از ختن از راه دریا و با کشتی به سمت مقصدی نامعلوم می رودکه به چین می‌رسد.	انتقال از را دریاR^2
رعنا به زیبا اجازه داد که به همراه ملّاح با کشتی هم سفر شود و با پاسخ مثبتی که برای بردن زیبا داد در اصل به طور ناخواسته و غیر عمد با ملّاح همکاری کرد و سپس پشیمان شد.	همکاری ناخواستهg – اجازه حرکت دادن و رفتنy^3
نیرنگ ملّاح جهت سوار نکردن رعنا به کشتی، به بهانه کم بودن ظرفیّت کشتی و این که زیبا را به تنهایی سوار کند.	نیرنگj
اولین بدبختی زیبا این بود که گرفتار ملّاح و وسوسه ها شیطانی نفس ملّاح شد و به خواهش‌ها و درخواست نفع جسمانی ملّاح پاسخ منفی داد.	بدبختی مقدماتی h – واکنش قهرمان قصّه H – جواب ندادن به خواسته H^2 – خواست‌های دیگرD^7
اولین شرّ، ملّاح بود که زیبا و رعنا هر دو گرفتار اوشدند.	شرX
وسوسه و خواسته‌ی ملّاح از زیبا و اظهار عشق به او را می‌توان عامل بوالهوسی و یا بی‌نامزدی‌اش دانست.	کمبود x – بی‌نامزدیx^1
زیبا برای دفاع از عزّت و ناموس خود خیلی خردمندانه و عاقلانه به بیان حکایت های اخلاقی و آموزنده پرداخت و توانست نفس سرکش ملّاح را برای چند شبانه روز مهار کند.	اوّلین تصمیم گیری قهرمان قصّه w – شکل‌های بخردانه Tr^4 – رفع شرّ از راه نیرنگE^1
زیبا در داستان در برابر وسوسه های نفس ملّاح امتحان شده است و از این آزمایش سربلند بیرون می آید. او ملّاح را از خود می راند و در اصل با ترفند و زیرکی با نفس او مبارزه می کند.	آزمایش قهرمان قصّه D^1 – رانده شده به وسیله قهرمان قصّه V^6 – مبارزهL
در آخرین شب که ملّاح به خواب عمیق فرو رفت، زیبا کشتی دیگری را از دور دید که جوانی ملّاح آن بود و با گفتن این که زمان وضع حملش فرا رسیده ولی برادرش در کشتی خواب است، درخواست جابجایی با جوان را کرد و سپس شبانه ریسمان لنگر کشتی را باز کرد و فرار نمود.	عناصر کمکی پیوند دهنده ϕ – نجات با ایجاد موانعS^2 – رفع شر از راه نیرنگ E^1 – پیروزی بر ملّاح V – لحظه ی پیوند دهندهY^1

زیبا قهرمان اصلی قصّه از راه دریا به جزیره‌ی سنقا رسید.	حرکت خود به خودی قهرمان قصّه Y^2
زیبا در جزیره سنقا گرفتار طرّاری شد که محافظ قرارگاه سرکرده دزدان « قهندوز» بود.	دومین بدبختی h – شرّ X
تا طرّار چشمش به جمال دلربای زیبا افتاد وسوسه شد که از او کامیاب شود و از در دوستی وارد شد. زیبا چاره‌ای جز وقت‌گذرانی به بهانه‌ی غذا خوردن و اوضاع را زیر نظر گرفتن ندید.	آزمایش قهرمان قصّه D^1 – جواب ندادن به خواهش طرار H^2
زیبا در مقابل طرّار با تدبیر و زیرکی، دیدنِ طلسم افلاک را بهانه کرد و با چاره اندیشی و نقشه زیرکانه خود روسریش را بر بالای ستون قرار داد و به بهانه‌ی برگرداندن روسری خود از بالای ستون توسط طرّار، او را به دام انداخت و خود و صفدر را رها نمود.	نجات با ایجاد موانع S^2 –رفع شرّ از راه نیرنگ E^1–عناصر کمکی پیوند دهنده ϕ – واکنش قهرمان قصّه H –دومین تصمیم‌گیری قهرمان قصّه W- مبارزه L – آزادی اسیر E^{10} – زندانی کردن X^{15} –تصمیم گیری قهرمان قصّه W – پیروزی V
زیبا با پوشیدن لباس مردانه به همراه صفدر، دو اسب و دیگر غنایم را برداشته و فرار کردند.	پوشیدن لباس مردانه M^2 – تغییر شکل بوسیله‌ی لباس‌های تازه Tr^3 – دزدی Z^8
زیبا و صفدر سه شبانه روز به تاخت رفتند تا این که برای استراحت، توقّف کردند و در این فرصت صفدر سرگذشت زندگی خود و دستگیر شدن خود را توسط طرّاران تعریف کرد.	پرس و جوی اشخاص ثالث V^3 – شرح درد و بدبختی Y^4
زیبا ضمن بیان سرگذشت خود از صفدر برای پیدا کردن ملک رعنا کمک خواست و برای نشان انگشتری خاتم ملک رعنا را به او داد.	عناصر کمکی پیوند دهنده ϕ – تصمیم‌گیری قهرمان W – لحظه‌ی پیوند دهنده Y^1
زیبا از جزیره سنقا به سمت چین حرکت کرد او ابتدا موقعیّت شهر را سنجید و پس از اطمینان به خانه پیرزنی پناه آورد، چند درهمی به او داد و مهمان او شد.	حرکت قهرمان قصه↑ شناسایی I – عناصر کمکی پیوند دهنده ϕ – درخواست کمک از پیرزن Y^1
پس از رفتن صفدر، زیبا با غلام حبشی برخورد کرد که قصد سوء استفاده از او را داشت و چون زیبا او را تحقیر کرد به جنگ و درگیری انجامید که سرانجام زیبا پیروز شد به طوری که اسب تازی غلام حبشی را با اسب خسته و رنجور خود عوض کرد.	سومین بدبختی مقدماتی h – شر X – سومین تصمیم‌گیری قهرمان قصّه W – آزمایش قهرمان قصّه D^1 – واکنش قهرمان قصّه H – خواست-های دیگر D^7 - مبارزه L – امان دادن H^5 – دزدی Z^8 - دادن یا ندادن جواب H^2- رفع شر از راه زور E^1 – پیروزی V
قهندوز پس از رسیدن به قرارگاه ، با طرّار که یک پایش شکسته و کمرش آسیب دیده ، اسب ها و غنایم ربوده شده، مواجه شد و از او جویای حال شد. طرّار از شرم و خجالت به دروغ گفت ده مرد قوی	پرس و جوی شخص ثالث v^3 – دزدی Z^8– مجازات p^u –شرح درد و بدبختی Y^4

و جنگی با گرز و تبرزین به او حمله نموده اند. قهندوز برآشفته شد و اندیشید که این کار گروهی از طرّاران عیار چینی است.	
قهندوز قصد کشتن طرّار را نمود ولی سایر طرّران عفو اورا طلب کردند. او برای انتقام و پس گرفتن غنائم و مرکب‌هایش به سمت چین به راه افتاد که در راه غلام حبشی را با اسب خود دید و بلافاصله با او گلاویز شد.	درخواست امانD^5- مبارزه L
از طرفی خواجهٔ غلام حبشی که به دنبال غلامش می‌گشت رسید و قهندوز را در حال مجادله با غلامش دید، او نیز وارد میدان گشت و به گمان این که قهندوز وسایلش را برداشته به او گفت: آن‌ها را چه کرده‌ای؟	مبارزه L - رفع شر از راه زور E^1 - دستگیری گناهکار E^7 عناصر کمکی پیوند دهندهϕ - مجازاتP^u
قهندوز که اسلحه اش را سیلاب برده بود با خنجر با آن‌ها گلاویز شد سر انجام پیروزی با خواجه غلام بود و قهندوز را اسیرکرده و راه چین پیش گرفتند.	مبارزهL - پیروزیV - دستگیری گناهکارE^7
ملّاح نیز که درگیر عشق زیبا شده بود به دنبال زیبا به طرف جزیره سنقا آمده و گرفتار طرّار شد. او با دیدن طّرار به او گفت که خواهر مرا ندیده‌ای؛ طرّار نیز در صدد انتقام گرفتن از او بر آمده و همین که ملّاح طلسم افلاک را دید و پرسید چیست؟ او با تزویر گفت: آن جایگاه افلاک و ملائک است و تختی است که نمرود با آن قصد افلاک کرده، هزار درهم از او گرفت و او را اسیر دام طلسم افلاک کرد.	انتقال از دریاR^2 - پرس و جو شخص ثالث- V^3همکاری ناخواسته g - زندانی کردنX^{15} - نیرنگj -مجازتP^U
ملک رعنا تا سه روز کنار دریا به انتظار ملّاح به سر برد و چون اثری ندید دانست که تزویری در کار است.	نیرنگj
در همین ایّام پدر زیبا «ملک صنوبر» بر اساس بیماری سرسام از دنیا رفت و وکلا و وزرا به جستجوی رعنا آمده تا او را به سلطنتی که حق او بود برساند. او را یافته و تاج فرمانروایی بر سر او گذاشتند ولی هوش و حواس اومتوجّه زیبا بود، بنابراین ملتفت امور ریاست نمی گردید تا این که با وزیر خود هماهنگ کرده، نظم امور را در دست گیرد تا او به عنوان یک تاجر به دنبال زیبا بگردد.	مرگ پدر زیباV^5 - عناصر کمکی پیوند دهنده ϕ-سلطنتN - بازگشت↓ - تصمیم گیری قهرمان قصّه W - درخواست کمک Y^1 - حرکت قهرمان قصّه↑
ملک رعنا پس از چهل روز از کشتی بیرون آمد و بر سر راه خود صفدر را دید و چون چشمش به انگشتر خاتم که صفدر به عنوان	عناصر کمکی پیوند دهندهϕ- علامت‌گذاری M^2-درخواست کمک Y^1

نشان داشت افتاد از زیبا پرسید و صفدر برای او شرح کاملی داد.	
ملک رعنا به همراه صفدر در طیّ مسیر به قرارگاه دزدان رسیدند، صدای فریاد ملّاح را که در طلسم افلاک اسیر بود شنیدند، و از طرّار جویای حال قرارگاه و طلسم شدند. او نیز دید در این کار نیرنگ بر نمی دارد و راستش را گفت. ملک رعنا دستور داد طلسم افلاک را نابود کنند و افلاک و غنایم را به نزد وزیر خود فرستاد.	آزاد سازی اسیر E^2 - پرس و جوی اشخاص ثالث V^3 - همکاری ناخواستهg - رفع شر به عنوان پیامد مستقیم عمل قبلی قهرمان قصّه E^4 - مجازات P^U
ملک رعنا از چگونگی حال زیبا از طرّار و ملاح پرسید و هر دو از داغی که زیبا بر جگرشان گذشته و این که چگونه از پنجه تصرّفشان مردانه نجات یافته اعتراف نمودند.	پرس و جوی قهرمان از ضد قهرمان V^1
صفدر با خاتم پادشاه و با تدبیری که زیبا به او آموخته بود که همان عطر فروشی با فریادِ عطرِ غزال رعنا به زیبا می فروشم زیبا را در خانه ی پیرزن یافت و به ملک رعنا مژده داد.	دریافت شیء خاص M^2 - عناصر کمکی پیوند دهندهϕ - شکل‌های بخردانه T^{r4}
ملک رعنا، صفدر را مقام وکالت بخشید و به والی کاشغر نامه نوشت که سریعاً اسباب تجارت او را که از بین رفته بود بدون هیچ کم و کاستی به او باز گردانند و والی کاشغر چنین کرد. او بهای مرکب خواجه غلام را پرداخت نموده و اسباب قهندوز را به او تحویل داد. طرّار را از طرّاری توبه و مَنسب شَهنگی خُتن را به او بخشید. ملّاح را نیز خلعت بخشید و التزام گرفت که دیگر به دنبال هوای نفس نرود.	امان دادن H^5 - پیشنهاد خدمتگزاری Z^9 - راهنمایی Z^2 - V پیروزی
در آخرین خویشکاری ازدواج محقق می‌شود و قهرمان با شاهدخت ازدواج می‌کند.	N عروسی

با توجّه به عناصر این داستان می‌توان دریافت که با وجود شخصیّت‌های متغیّر در قصّه، کارکردهای آن ها ثابت و محدود است، براین اساس سی و یک کارکرد در تقسیم بندی کلّی‌تری قرار می‌گیرد که شامل مراحلِ وضعیت آغازین، پیدایش گرفتاری، انتقال، نیرنگ، مبارزه، بازگشت و عروسی دسته بندی کرد. این کارکردها با حروف لاتین و انگلیسی فرمول نویسی می‌شوند و می‌توان ساختار و بن‌مایه‌ی داستان را به کمک آن‌ها خلاصه کرد و الگویی به دست داد که منجر

به درک بهتر داستان گردد. در داستان رعنا و زیبا نمودار عملکرد یا خویشکاری داستان بدین صورت است.

ie3k1 K2 q1 ↑↓R2 g j hX x ω D L Φ E V Y2 hXD1H2
S2ωLE10VM2Y4Φω↑ΦY1hXωLE1VPuY4D5LE1ΦPuLVjPuj
V5Φn↓ω↑ΦY1E2PuV1ΦTr4↓NH4H5Z9Z2VN

شخصیّت‌ها از الگوهای مشخّصی پیدا می‌کنند و مرز بین خوبی و بدی مشخّص است. آن‌ها در داستان دارای نوعی فردیّت هستند و در اثر تحوّلاتی که حادث می‌شود، تغییر می‌کنند. این نمودار اگر چه تمام خویشکاری‌ها را در بر ندارد ولی شبیه آنچه پراپ ارائه داده است، می‌باشد و منطبق بر آن است زیرا هیچ قصّه‌ای پیدا نمی‌شود که تمام خویشکاری‌ها در آن به کار رفته باشد و البتّه این به ساختمان قصّه خللی وارد نمی‌کند. قصّه رعنا و زیبا با یک قدغن و سرپیچی از امر قدغن شده شروع و با فرار رعنا و زیبا شکل می‌گیرد. نیرنگ و شرارت‌ها قصّه را به پیش می‌برد. فراوانی عملکرد در این ماجرا در عنصر یاری دهنده است و سپس در تصمیم‌گیری قهرمان قصّه و مبارزه بیشترین کنش دیده می‌شود.

این قصّه سه بدبختی و شر و رفع آن را در پی دارد که به تناسب آن، سه بازگشت و انتقال را نیز برای قهرمانان اصلی رقم می‌زند. پراپ همچنین ۳۱ کارکرد مذکور را به شش دسته زیر تقسیم کرد: ۱-آماده سازی یا وضعیت آغازین ۲-پیچیدگی مسئله ۳- انتقال ۴- ستیز۵- بازگشت ۶- به رسمیت شناخته شدن، که این شش مرحله را در داستانِ رعنا و زیبا می توان بدین صورت تطبیق داد:

۱- وضعیت آغازین و آماده سازی: با از دنیا رفتن ملک ریحان، پادشاهی به علّت کم سنّ و سالی فرزند پادشاه (ملک رعنا) به عمویش صنوبر واگذار می‌شود. ملک صنوبر که قبلاً دخترش را به عقد رعنا در آورده بود خلف وعده می‌کند و می‌خواهد دخترش را به ازدواج پادشاه چین در آورد، بنابراین زیبا به همراه رعنا فرار می‌کنند.

۲- پیچیدگی مسأله: در این داستان پیچیدگی با نیرنگ ملّاح شروع می‌شود که فقط زیبا را به درون کشتی می‌پذیرد و در راه به وسوسه‌های شیطانیش می‌پردازد. تزویرهای زیبا جهت فرار از

دست ملّاح، محافظ قرارگاه دزدان، غلام حبشی و اقامت در منزل پیرزن از دیگر پیچیدگی‌های داستان است و چاره جویی جدید توسط زیبا، رعنا و صفدر صورت می‌پذیرد.

۳- انتقال: رعنا پس از سه روز انتظار در کنار ساحل باز می‌گردد. او پس از مرگ عمویش صنوبر در اثر بیماری سرسام به پادشاهی می‌رسد و به دنبال زیبا می‌گردد و سپس به همراه صفدر در جستجوی زیبا به چین می‌رود.

۴- ستیز: جدال زیبا با نفس ملّاح، محافظ قرارگاه دزدان و غلام حبشی و همچنین ستیز رعنا با ملّاح، قهندوز و از بین بردن قرارگاه دزدان، از جدال‌های این قصّه است.

۵- بازگشت: ملک رعنا به ختن باز می‌گردد و به فرمانروایی می‌رسد.

۶- به رسمیت شناخته شدن: پس از این که ملک رعنا، زیبا را در چین پیدا می‌کند به همراه او به ختن بازگشته، با زیبا ازدواج می‌کند، جشن عروسی می‌گیرد و در کنار هم زندگی می‌کنند. در بیشتر داستان‌ها «مهم‌ترین عنصر منتقل کنندهٔ تم داستان و مهم‌ترین عامل طرح داستان، شخصیّت داستانی است ... و یکی از وظایف عمده‌ی شخصیّت داستانی، بر انگیختن حسّ موافقّت یا مخالفت و نفرت خواننده است» (یونسی،۱۳۹۲: ۳۳-۳۲).

شخصیّت‌های داستان ایستا هستند و فرصتی برای توصیف روحیّات و اوصاف درونی آن‌ها ایجاد نمی‌شود امّا اغلب واقع‌گرا و حقیقی به نظر می‌آیند و تحت تأثیر موقعیّت های داستانی قرار می-گیرند. شخصیّت‌ها «امور گوناگونی را تجربه می کنند که همگی کاملاً انسانی بوده و در کودکان و بزرگسالان واکنشی مبتنی بر همدلی بر می‌انگیزند» (آسابر، ۱۳۸۰: ۱۰۲).

پراپ علاوه بر ۳۱ کارکرد، هفت کنش را نیز مشخص می‌کند که هفت شخصیّت اصلی قصّه را در بر می‌گیرد که عبارتند از: ۱-شخص خبیث ۲-بخشنده ۳- مددکار ۴- مورد جستجو ۵- اعزم کننده ۶- قهرمان ۷- ضد قهرمان. او معتقد است در تمام داستان‌ها این شش شخص حضور دارند. الگوی این هفت کنش در داستان رعنا و زیبا بدین صورت است:

۱-شخص خبیث: ملک صنوبر – ملّاح – محافظ قرارگاه دزدان – قهندوز – غلام حبشی.

۲-بخشنده و فراهم آورنده: ملک ریحان – کنیز زیبا – پیرزن – جوانی که در کشتی مقابل بود – صفدر – پیرزن.

۳-مددکار: مددکاران در این داستان همان بخشندگان هستند که عبارتند از: کنیز زیبا – صفدر– جوانی که در کشتی بود – پیرزن.

۴-مورد جستجو: جستجوکردن ملک رعنا برای یافتن زیبا – جستجوکردن زیبا برای پیدا کردن ملک رعنا و یافتن یکدیگر که البته هدف هر دو یکی است - جستجوی ملک رعنا توسط صفدر– جستجوی صفدر و ملک رعنا برای پیدا کردن زیبا.

۵-اعزام کننده: ملک صنوبر که باعث فرار رعنا و زیبا شده بود، زیبا که باعث رفتن کنیز به چین شد – زیبا که دلیلی بر رفتن صفدر به سمت ختن شد – رعنا که باعث بازگشت زیبا به ختن شد.

۶-**قهرمان:** قهرمان اصلی داستان زیبا است ولی در واقع ملک رعنا و زیبا هر دو قهرمان اصلی داستان هستند– جوانی که در کشتی مقابل بود - صفدر و پیرزن نیز نقش قهرمانان فرعی را دارند.

۷-قهرمان دروغین: ملّاح - محافظ قرارگاه و غلام حبشی، قهرمان دروغین هستند. در این داستان با چهره متفاوتی از زن مواجه می شویم که وجه مثبت و قابل قبولی دارد. زیبا علاوه بر آن که دارای جمال دل‌آرا و دل‌فریبی است از زیرکی و درایت و عقلانیّت و تقوا و عفت و پاکدامنی بر-خوردار است که این عوامل دلیل موفقیّت او در رسیدن به اهداف خود می شود.

۳. حرکت در قصّه و انواع آن

پراپ قصّه را اصطلاحاً آن گسترش و تطّوری می داند که از شرارت یا کمبود و نیاز شروع می شود و با گذشت از خویشکاری‌های میانجی به ازدواج یا به خویشکاری‌های دیگری که به عنوان سرانجام و پایان قصّه به کار گرفته شده است، می‌انجامد. خویشکاری‌های پایانی گاهی پاداش یا منفعت و بُرد یا به طور کلّی التیام و جبران مافات، فرار از تعقیب و مانند این‌ها است (پراپ، ۱۳۹۲: ۱۸۳).

پراپ این گسترش و تحوّل در قصّه را حرکت می‌نامد و معتقد است هر عمل شرارت بار جدید یا کمبود نیازی در قصّه رخ می‌دهد، حرکت تازه‌ای را پدید می‌آورد و هر کدام از این حرکت‌ها قابل تجزیه و تحلیل با سی و یک خویشکاری (عملکرد) الگوی پیشنهادی پراپ است.

ماجرای عشق و دلدادگی رعنا و زیبا حرکت اصلی داستان است. حرکت قصّه رعنا و زیبا را می توان با توجّه به الگوی پراپ این گونه ترسیم کرد. در این داستان حرکت از نوع اوّل است. در این نوع حرکت، شرارتی در قصّه پدیدار می‌شود. قهرمان آن را چاره‌سازی می‌کند، سپس دوباره شرارت دیگری رخ می‌دهد و باز هم قهرمان آن را التیام می‌بخشد و به همین ترتیب تا آخر قصّه ادامه می‌یابد که البتّه این نوع ترکیب ساده‌ترین ترکیب حرکتی است.

$$\frac{W \quad A^1}{2} \qquad \frac{\ldots' w \quad A-}{}$$

(همان:۱۸۴)

درداستان رعنا و زیبا سه حرکت دیده می‌شود: «منع ازدواج رعنا و زیبا» به عنوان شرارت در داستان به عنوان حرکت اصلی داستان بدین شرح مورد توجّه بوده است.

۱–شرارت اوّل ملّاح است که زیبا با زیرکی و چاره‌جویی به رفع آن می‌پردازد.

ملّاح ⟵ زیبا حرکت ۱

۲–شرارت دوم محافظ قرارگاه دزدان (قهندوز) است که زیبا باز هم با تدبیر و چاره‌اندیشی به کمک عناصر یاری دهنده یعنی «صفدر» به رفع آن می‌پردازد.

محافظ قرارگاه دزدان ⟵ زیبا حرکت ۲

۳– شرارت سوم غلام حبشی است که زیبا با او به مبارزه پرداخته وپیروز می‌گردد.

غلام حبشی ⟵ زیبا حرکت۳

۴. بن مایه های داستان

بیشتر داستان‌های کهن فارسی دارای بن‌مایه های یکسانی هستند و معمولاً عشق و دلدادگی یکی از بن مایه‌های اصلی داستان‌های قدیمی است. در این داستان بن‌مایه‌های فکری و معنایی زیر دیده می‌شود:

۴–۱. عشق و دلدادگی: اصلی‌ترین بن‌مایه این داستان عشق و دلدادگی رعنا و زیباست که محوریّت داستان نیز بر همین امر است و گره‌های داستان بر همین مبنا ایجاد شده است.

۴-۲. فریب و فریب‌کاری: به کاربردن فریب و نیرنگ برای دستیابی به پیروزی و موفقیّت و غلبه بر مخالفان از ویژگی‌های بارز این نوع داستان‌ها است و در این داستان نیز به چشم می‌خورد.

۴-۳. سفر و انتقال: سفر و انتقال نیز یکی از بن مایه‌های اصلی این داستان است و گرفتاری-ها و گره‌های داستان و رهایی اشخاص نیز از نکات مهم این داستان است.

۴-۴. راوی و زاویه دید: «زاویه دید نمایش دهنده‌ی شیوه‌ای است که نویسنده به وسیله‌ی آن مصالح و مواد داستان خود را به خواننده ارائه می‌کند و در واقع رابطه‌ی نویسنده را با داستان نشان می‌دهد» (میرصادقی،۱۳۶۷: ۲۳۹).

نویسنده از این طریق به توصیف وقایع داستان برای خواننده می‌پردازد؛ یعنی «زاویه دید، موقعیّتی است که نویسنده نسبت به روایت داستان اتخاذ می‌کند و دریچه‌ای است که پیش روی خواننده می‌گشاید تا او از آن دریچه حوادث داستان را ببیند و بخواند» (داد،۱۳۸۰: ۲۵۹). زاویه دید در این داستان سوم شخص یا دانای کل است که در بیرون داستان قرار دارد و مصالح داستان را به خواننده منتقل می‌نماید و در سراسر داستان نیز در همه‌ی حکایت‌ها همین زاویه دید رعایت می‌شود.

۴-۵. زمان: در داستان‌های کهن و سنّتی زمان، فرضی و کلّی است، و بر خلاف رمان و داستان‌های امروزی در آن‌ها به مقوله‌ی زمان چندان پرداخته نمی‌شود. در این داستان نیز زمان به صورت کلّی و نامشخص است؛ مانند شب، روز، صبح و ... ؛ همچنین نویسنده چندان به پرورش زمان و ایجاد فضای زمانی در داستان علاقه‌ای نداشته است که این یکی از ویژگی‌های این نوع داستان‌ها است به استثنای داستان‌هایی که پیشینه تاریخی داشته باشد که در آن‌ها زمان با جزئیات بیشتری مشخص می‌شود و رنگ تاریخی زمان حفظ می‌گردد.

۴-۶. مکان: مکان مانند زمان در داستان‌های سنّتی نامشخص و فرضی است و اغلب مکان-های واقعی معینی که ذکر می‌شوند، صد درصد واقعیّت ندارند. در داستان‌های گذشته داستان پرداز خیلی به مکان توجّه نمی‌کند، به این دلیل در اغلب داستان‌ها مکان نامشخص بوده و به

صورت کلّی بیان می‌شده است. در این داستان برخی مکان‌ها واقعی هستند؛ مانند چین، ختن وخانبالیغ و برخی خیالی هستند؛ مانند جزیره سنقا.

۵. نتیجه

«رعنا و زیبا» اثر میرزا برخوردار فراهی از جمله قصّه‌های عاشقانه عامیانه منثور فارسی است. داستان زنجیره ویژه‌ای دارد که با الگوی پراپ قابل تحلیل است. شخصیّت‌ها نیز در هفت حوزه‌ی عمل دسته بندی می‌شوند. زمان در این داستان؛ مانند داستان‌های سنّتی کلّی و عام است؛ مانند شب، روز، صبح و... ولی مکان وقوع روایت مشخّص و معلوم است؛ مانند ختن، چین، خانبالیغ، جزیرهٔ سنقا و...

با توجّه به این که این قصّه از جمله نثرهای زیبا و دلنشین پارسی است و اثر نویسنده‌ای است که تجارب دیوانی داشته وکوشیده تا دیده‌ها و شنیده‌هایش را در طول سفرهایش، جزئیات و کلیّات زندگی خود و معاصرانش را در داستان هایش به تصویر بکشد، آثار او از جمله این قصّه‌ی آموزنده؛ مانند تمام داستان‌های کهن و عامیانه جزو میراث فرهنگی وادبی ما محسوب می-گردد.البته اهمیّت و طبقه‌بندی داستان‌ها با توجّه به تنّوع و گستردگی آن‌ها در ادبیّات ملل، گوناگون است.

در دهه‌های اخیر با توجّه به تحوّلاتی که در آستانه‌ی قرن بیستم صورت گرفته، نوعی جریان ادبی جدید بوجود آمد که سرلوحه کار خود را شکل و قالب آثار ادبی قرارداده؛ از جمله‌ی این جریان ها «تحلیل ریخت‌شناسانه‌ی قصّه‌ها» است که روش مذکور توسط محقق و پژوهشگر روسی «ولادیمیر پراپ» به جامعه‌ی ادبی، روایی معرفی گردید.در تحلیل ریخت‌شناسی قصّه «رعنا و زیبا» با توجّه به روش پراپ، الگویی این چنین به دست می آید:

ie3k1 K2 q1 ↑↓R2 g j hX x ω D L Φ E V Y2 hXD1H2
S2ωLE10VM2Y4Φω↑ΦY1hXωLE1VPuY4D5LE1ΦPuLVjPuj
V5Φn↓ω↑ΦY1E2PuV1ΦTr4↓NH4H5Z9 Z2VN

قصّه رعنا و زیبا با یک قدغن و سرپیچی از امر قدغن شده شروع می‌شود و با فرار رعنا و زیبا شکل می‌گیرد. نیرنگ و شرارت‌ها قصّه را به پیش می‌برد. فراوانی عملکرد در این قصّه در عنصر یاری دهنده است و سپس در تصمیم گیری قهرمان قصّه و در مبارزه بیشترین کنش دیده می‌شود. این قصّه سه بدبختی و شر و رفع آن را در پی دارد که به تناسب آن، سه بازگشت و انتقال را نیز برای قهرمانان اصلی قصّه رقم می‌زند. داستان به سبک و اسلوب قصّه‌های هندی نقل شده است. نقل قصّه‌ای در قصّه‌ی دیگر به وجه نصیحت شروع می‌شود که زمینه و بن‌مایه‌ی متنوّعی به قصّه می‌دهد. اصلی‌ترین بن‌مایه‌ی داستان عشق و دلدادگی رعنا به زیباست. محتوای این داستان در برگیرنده‌ی مسائل اجتماعی، فکری و تاریخی است که برای داستان سرایی ضروری می نماید. در داستان و همه‌ی حکایت‌های میانی به نکات اخلاقی چون شرافت، صداقت، عفت، تقوا و پاکدامنی توصیه می‌شود.

منابع

۱. آسابر، آرتور، **روایت در فرهنگ عامیانه، رسانه و زندگی روزمره**، ترجمه محمدرضا لیراوی، تهران: سروش، ۱۳۸۰.

۲. آقاخانی بیژنی،محمود؛ طغیانی، اسحاق؛ محمدی فشارکی، محسن، ۱۳۹۷،**تحلیل الگوی خویشکاری پریان درداستانهای غنایی شاهنامه**، پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال شانزدهم، شماره ۳۱، پاییز و زمستان ۹۷، صص ۲۸-۹.

۳. احمدی، بابک، **ساختار و تأویل متن**، چاپ دوم، تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۲.

۴. اخوت، احمد، **دستور زبان داستان**، چاپ اول، تهران: فردا، ۱۳۷۱.

۵. اسکندربیک منشی، **تاریخ عالم آرای عباسی**، به اهتمام ایرج افشار، ج۳، امیر کبیر، تهران، ۱۳۵۰ش.

۶. بارت، رولان، **درآمدی بر تحلیل ساختاری روایت‌ها**، ترجمه محمد راغب، تهران: صبا، ۱۳۸۷.

۷. پراپ، ولادیمیر، **ریخت‌شناسی قصّه**، ترجمه م. کاشی‌گر، چاپ اول، تهران: روز، ۱۳۶۸.

۸. _____،_____، **ریخت‌شناسی قصه‌های پریان**، ترجمه فریدون بدره‌ای، چاپ سوم، تهران: توس، ۱۳۹۲.

۹. _____،_____، **ریشه‌های تاریخی قصه‌های پریان**، ترجمه فریدون بدره‌ای ،چاپ اول، تهران: طوس، ۱۳۷۱.

۱۰. داد، سیما، **فرهنگ اصطلاحات ادبی**، چاپ چهارم، تهران: مروارید، ۱۳۸۰.

۱۱. روحانی، مسعود؛ عنایتی قادیکلایی، محمد، ۱۳۸۸، **بررسی ریخت شناسانه داستان «بیژن و منیژه» شاهنامه فردوسی بر اساس نظریه ولادیمیر پراپ**، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی، دوره ۱۷، شماره ۶۶، صص۱۱۹ – ۱۴۳.

۱۲. زرین کوب، عبدالحسین، **از گذشته ادبی ایران**، تهران: سخن، ۱۳۸۵.

۱۳. شمیسا، سیروس، **سبک شناسی نثر**، تهران: میترا، ۱۳۹۰.

۱۴. صفا، ذبیح ا... ، **تاریخ ادبیات در ایران**، ج ۵ ، تهران: فردوس، ۱۳۷۸.

۱۵. ظهورالدینوف، ابوبکر، **روزگار و آثار میرزا برخوردار فراهی**، ج۱، س ۴، ش ۲، خراسان، کابل، ۱۳۶۳ش.

۱۶. فراهی، میرزا برخوردار، **دوره کامل کتاب محبوب‌القلوب - محفل آرا - رعنا و زیبا**، تهران: امیر کبیر، ۱۳۳۶.

۱۷. _____، _____ ، **داستان‌های محبوب‌القلوب**، چاپ اول، تهران: نشر دانشگاهی، ۱۳۷۳.

۱۸. گلدمن، لوسین، **نقد تکوینی**، ترجمه محمد تقی غیاثی، چاپ چهارم، تهران: بزرگ مهر، ۱۳۶۹.

۱۹. مارتین، والاس، **نظریه های روایت**، ترجمه محمد شهبا، تهران: هرمس، ۱۳۸۲.

۲۰. میربلوچزهی، اسحاق؛ بارانی، محمد؛ خلیلی جهانتیغ، مریم، **بررسی ساختار روایی خورشید و مهپاره براساس دیدگاه پراپ**، ۱۳۹۴، پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال سیزدهم، شماره۲۵، پاییز و زمستان ۹۴، صص ۲۰۲-۱۸۳.

۲۱. میرصادقی، جمال، **ادبیات داستانی**، چاپ ششم، تهران: سخن، ۱۳۹۰.

۲۲. _____،_____، **عناصر داستان**، چاپ دوم، تهران: شفا، ۱۳۶۷.

۲۳. میرهاشمی، سیدمرتضی وسعادتی نیا، زهرا، ۱۳۹۵، **ریخت شناسی افسانه ماهان مصری بر اساس نظریه ولادیمیر پراپ**، متن پژوهی ادبی، دوره۲۰ ، شماره۷۰ ، زمستان ۹۵، صص ۷۳ – ۸۹.

۲۴. نصیری، محمد رضا، **اثرآفرینان**، ج ۲، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۴.

۲۵. نفیسی، سعید، **تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی تا پایان قرن دهم هجری**، چاپ دوم، تهران: فروغی، ۱۳۶۳.

۲۶. یونسی، ابراهیم، **هنر داستان نویسی**، چاپ یازدهم، تهران: نگاه، ۱۳۹۲.